

Satu Lidman

Eettistä historiaa moninaisille yleisöille

Viime vuosina olen usein puhunut historiasta yleisöille, joilla on erilainen suhde historiatietoon kuin alan tutkijalla. Luennoilla olen pohtinut yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita, jotka tuottavat, ylläpitävät ja piilottavat erilaisia väkivaltailmiöitä.¹ Historioitsijalle tämä on tärkeä mahdollisuus olla aktiivinen yhteiskunnallinen toimija – kenties hieman siihen tapaan, johon Jorma Kalela on tuotannossaan rohkaisut.²

Kohdeyleisöni ovat olleet monenlaisia. Sosiiaalialan työntekijöiden kanssa on erityisesti virinnyt keskusteluja perheväkivallan ylisukupolvisuudesta sekä siitä, millainen vaikutus sukupuolella on väkivaltailmiöiden esiintyvyyteen ja ilmoitusherkkyyteen. Kulttuurihistoria on auttanut ymmärtämään esimerkiksi sitä, miksi raiskatun tai puolisonsa pahoinpitelemän miehen kynnyks hakea apua on edelleen erityisen korkea.

Avioliittokäsitysten ja -ohjeiden sekä rikosoikeuden historia on antanut aihetta pohtia, miten hitaita ja epävarmoja suuret muutokset ovat niin asenteiden kuin käytäntöjen tasolla. Tällöin on ollut luontevaa muistuttaa menneisyyden toimijoiden kunnioittamisesta. Sen sijaan, että kauhistelimme aiempien toimintatapojen julmuutta, ne on asetettava ajalliseen kontekstiinsa. Esimerkiksi menneen oikeusjärjestelmän toiminta voi näyttää loogisena, vaikka se ei vastaisi nykystandardreja.

Väkivallan vastaista työtä tekevien on tärkeä ymmärtää niitä kulttuurisia elementtejä, joiden valossa esimerkiksi lasten kurittaminen koettiin pitkään oikeutetuksi. Tämä toisin tekemisen hahmottaminen antaa välineitä lähestyä väkivaltakysymyksiä omassa ajassamme, kunhan sitä ei sekoiteta väkivallan hyväksymiseen. Tieto väki-

vallan mekanismeista on keskeistä sekä ennaltaehkäisyyn että oikeudenmukaisen rankaisemisen kannalta, mutta se ei tarkoita rikosvastuun kaventumista.

Historiallinen perspektiivi taustoittaa ajankohdaisia yhteiskunnallisia epäkohtia, mutta se voi myös vahvistaa halua vaikuttaa niihin. Oikeustieteen kansainväliset vaihto-opiskelijat, joille olen opettanut sukupuolittuneen väkivallan historiaa, ovat suhtautuneet asiaan haasteena, joka motivoi tarkastelemaan ajantasaisia lainsäädäntöä ja oikeudenkäyttöä entistä kriittisemmin.

Opiskelijoille oivallus siitä, ettei oikeus koskaan ole syntynyt eikä sitä ole sovellettu kuplassa vaan se on aina ollut kiinteässä yhteydessä asenteisiin ja arvoihin, auttaa peilaamaan nykyistä oikeusjärjestystä historiaansa. Suomessa tämä konkretisoituu esimerkiksi seksuaalirikoksia koskevissa keskusteluissa, jotka edelsivät 1990-luvun lakimuutoksia.

1970-luvulla esiintyi samaan aikaan sekä ajatus avioliitosta eräänlaisena lupana puolison kehoon että ihmisoikeusperustainen vaatimus itsemääräämisoikeuden ulottamisesta yhtäläisesti kaikkiin ihmisten väliin suhteisiin. Ennen vuotta 1994 laki ei tunnistanut avioliitossa tapahtunutta raiskausta ja vuoteen 1998 saakka raiskauksen uhri saattoi juridisesti olla vain nainen.

2010-luvun opiskelijoille on hyödyllistä hahmottaa vallitsevaa lainsäädäntöä historiallista taustaansa vasten. Samalla tämä auttaa ymmärtämään sitä, miten sukupuolittuneisuuden ja vallankäytön pitkä historia edelleen vaikuttaa yhteiskunnallisiin käytänteisiin. Sekä historian syys-seuraussuhteiden että sattumanvaraisuuden analyysi kehottaa suhtautumaan kriittisesti myös nykyisten kehitystrendien vakauteen. Muutos suuntaan tai toiseen on aina mahdollinen.

Olen ollut iloinen ja hieman hämmästynytkin siitä, miten arvokkaana historiantutkimuksen mahdollisuudet on nähty tiedeyhteisön ulkopuolella. Tällä havainnolla on kuitenkin seurauksensa: historioitsijan tehtävä muuttuu entistä selvemmin vaikuttamistyöksi, jonka menestyk-

Dosentti **Satu Lidman** on tietokirjailija ja Historioitsijat ilman rajoja -yhdistyksen hallituksen jäsen. Sähköposti: satu@lidman.fi.

sellisen hoitamisen edellytyksenä on eettisyyteen panostaminen³.

Kulttuuritaustan mahdolliset vaikutukset väkivallan hyväksymiseen ja sille uhriutumiseen ovat lähtökohtaisesti jännitteisiä lisääntyneen maahanmuuton vuoksi. Siksi keskustelut poliisin kanssa ovat olleet avartavia myös minulle. Niin sanottu kunniaan liittyvä väkivalta on Suomessa heikosti tunnettu ilmiö eikä oikeusjärjestelmämme kaikilta osin sovellu sen käsittelyyn. Rikosprosessin keskiössä on syytekynnyksen ylittänyt yksittäinen teko ja sen tekijä, jolloin taustalla vaikuttava yhteisödynamiikka ja väkivallan historia rajautuvat tarkastelun ulkopuolelle.

Koska poliisin toiminta on suurelta osin myös ennaltaehkäisevää, on väkivallan uhan syvemälle ymmärtämiselle tarvetta. Esimerkiksi EU:n tuore uhridirektiivi velvoittaa huolehtimaan esitutkintavaiheen tulkauksesta entistä paremmin, mutta kielitaito ei yksin riitä takaamaan oikeudenmukaista lopputulosta. Kyse on myös kulttuurin ja erilaisten oikeuskäsityksien tulkkauksesta.

Oppilaitoksien kuraattorit ja opettajat ovat kertoneet näkevänsä tilanteita, joissa he aavistavat vaaran esimerkiksi nuorta uhkaavasta pakkoavioliitosta. Puuttumisen välineet ovat kuitenkin vähissä. Koulutusta kunniaan liittyvän väkivallan ja lainsäädännön katvealueista ei tällä hetkellä anneta järjestelmällisesti millekään taholle.

Historialliset esimerkit siitä, miten häpeänpelko ja sukupuolittunut hierarkia vaikuttavat yhteisöllisessä kulttuurissa elävien yksilöiden toimintaan laajentavat näkemystä väkivallan dynamiikasta. Tämä auttaa ymmärtämään, miksi tietyn tyyppisten väkivaltarikoksien uhreilla on erityisen vaikeaa puhua kokemuksistaan. Samalla voidaan tarkastella toimijuuden rajoja.

Yhtä lailla menneisyyden ihminen kuin nykypäivän yhteisöllisessä kulttuurissa kasvatettu henkilö on nähtävä yksilönä, jonka suhteesta väkivaltaan ei voida ympäröivien normien perusteella päätellä mitään varmaa. Näistä kysymyksistä on ollut kiinnostavaa keskustella muun muassa ihmisoikeusjärjestöissä ja lukuiden tie-

tokirjailijavierailuilla. Tuolloin, kuten kaikkia yleisöjä puhutellessa, on muistettava tutkimusaiheiden mukanaan tuoma vastuu.

Sekä menneisyyden tutkimusobjektit että nykypäivän kuulijat on kohdattava tilannetajuisella sensitiivisyydellä. Myös kaukaiseen menneisyyteen sijoittuva väkivalta herättää kuulijoissa empatiaa. Se saattaa lisäksi nostaa pintaan ahdistusta, etenkin jos henkilöllä on ilmiöstä omakohtaista kokemusta.

Erityisesti kuritusväkivallasta ja seksuaalirikoksista luennoidessani olen huomannut yleisössä tunnereaktioita. En lue tätä merkinä vääristä aihevalinnasta vaan tilaisuutena pohtia entistä syvällisemmin historiantutkimuksen etiikkaa. Toisinaan väkivaltaa kokeneet ovat ottaneet minuun henkilökohtaisesti yhteyttä, mutta historioitsijana en voi hypätä psykologin saappaisiin. Sen sijaan olen koettanut kantaa vastuun tutkimukseni herättämistä tunteista esimerkiksi ohjaamalla heidät avun äärelle.

Kun historioitsija luennoi kollegoilleen nämä ehkä poistuvat inspiroituneina kukin kammioihinsa – elleivät sitten esitä kommentteja tai vastaväitteitä. Kun yleisössä on muita yhteiskunnallisia toimijoita, kuten sosiaalityöntekijöitä, saatetaan luennolla välitetty historiakuva vaikuttaa suoraan siihen tapaan, jolla he kohtaavat asiakkaansa. Parhaassa tapauksessa tämä voi esimerkiksi auttaa heitä näkemään, millaiset tekijät altistavat asiakkaita väkivallalle.

Toki tutkijan tarjoamaa historiatietoa voidaan aina käyttää myös väärin, esimerkiksi rasistisesti. Vaarana on, että kuulijat vetävät liian suoria yhtäläisyysmerkkejä menneen ja nykyisen välille – tai tuomitsevat menneisyyden toimijoiden ratkaisut yksioikoisesti. Jälkiviisastelu ei ole rakentavaa, kuten ei naiivi usko historiasta oppimiseenkaan, menneisyyden demonisoinnista puhumatta. Näiden riskien ei silti tule vaientaa tutkijaa. Koska monenlaiset toimijat ovat joka tapauksessa kiinnostuneet historiasta ja käyttävät sitä, on historioitsijoiden pidettävä huolta äänensä kuuluvuudesta.

1. Ks. Satu Lidman, *Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia*. Gaudeamus 2015.

2. Esim. Jorma Kalela, *Making History. The Historian and the Uses of the Past*. Palgrave Macmillan 2012, 18–23, 146–164.

3. Ks. aiheesta lisää Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017.